

## Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 2015, Αρ. 1 (2015)

Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά, στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή: Πρακτικά 5ου Συνεδρίου



ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ  
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.  
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ  
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

### 5<sup>ο</sup> ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ 19-21 Ιουνίου 2015

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και  
Θρησκευμάτων

« Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά,  
στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή »

#### ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2016

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Παπαδάτος Γιάννης  
Πολύτροπος Πηνελόπη Σταυρούλα  
Μπασιτέα Αγγελική

ISSN: 2529-1157

ΑΘΗΝΑ

### Ερευνα για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού σε Δημοτικά σχολεία του Δήμου Αθηναίων

*Αντωνία Αντζουλή, Χριστίνα Ηλιοπούλου*

doi: [10.12681/edusc.139](https://doi.org/10.12681/edusc.139)

#### Βιβλιογραφική αναφορά:

Αντζουλή Α., & Ηλιοπούλου Χ. (2016). Ερευνα για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού σε Δημοτικά σχολεία του Δήμου Αθηναίων. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης, 2015(1)*, 161-177.  
<https://doi.org/10.12681/edusc.139>

## Έρευνα για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού σε Δημοτικά σχολεία του Δήμου Αθηναίων

Αντζουλή Αντωνία  
Κοινωνική λειτουργός  
[toniaantz222@gmail.com](mailto:toniaantz222@gmail.com)

Ηλιοπούλου Χριστίνα  
Κοινωνιολόγος  
[xrista91@hotmail.com](mailto:xrista91@hotmail.com)

### Περίληψη

Ο σκοπός της έρευνάς μας ήταν να μελετήσουμε παιδιά δημοτικού για να διαπιστώσουμε εάν έχουν πέσει θύματα σχολικού εκφοβισμού, εάν έχουν γίνει μάρτυρες τέτοιων περιστατικών, τον τρόπο που αντέδρασαν καθώς επίσης και τα συναισθήματα που τους προκλήθηκαν και στις δύο περιπτώσεις. Τέλος θέλαμε να διαπιστώσουμε ποια μορφή σχολικού εκφοβισμού συναντάται συχνότερα. Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για την έρευνα αυτή ήταν ένα ερωτηματολόγιο το οποίο δόθηκε με τυχαία δειγματοληψία σε 60 παιδιά ηλικίας 9-12 ετών που κατοικούν στο δήμο Αρτέμιδος, της Ανατολικής Αττικής. Το ερωτηματολόγιο που απαντήθηκε από τα παιδιά δημιουργήθηκε από εμάς, με βάση το ερωτηματολόγιο του Olweus. Λόγω έλλειψης χρόνου το ερωτηματολόγιο μας έπρεπε να έχει μικρή έκταση. Επομένως στην τελική του μορφή αποτελούταν από 14 ερωτήσεις σύνολο : 13 κλειστού τύπου και 1 ανοιχτού τύπου. Διαπιστώθηκε λοιπόν από τη συγκεκριμένη έρευνα ότι τα περισσότερα παιδιά, με ποσοστό 57%, έχουν πέσει θύμα σχολικού εκφοβισμού. Πιο συγκεκριμένα η πλειοψηφία των παιδιών απάντησε ότι έχει βιώσει το λεκτικό εκφοβισμό(βρισιές,κοροϊδία), ένα μικρότερο ποσοστό απάντησε ότι έχουν βιώσει την κοινωνική απομόνωση( αποκλεισμός από δραστηριότητες), ενώ μόνο δύο παιδιά απάντησαν ότι βίωσαν σωματικό εκφοβισμό. Στη συνέχεια διαπιστώθηκε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών (70%) έχει γίνει μάρτυρας κάποιου περιστατικού εκφοβισμού. Επίσης σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας τα περισσότερα παιδιά απευθύνθηκαν στους γονείς τους και στους δασκάλους τους για να τους ενημερώσουν για το περιστατικό που βίωσαν ή παρακολούθησαν. Η υπόλοιπη έρευνά μας εξετάζει τα συναισθήματα που βίωσαν τα παιδιά είτε ως θύματα, είτε ως μάρτυρες. Κλείνοντας μας ανέπτυξαν τις ιδέες τους για τη μείωση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού

**Λέξεις κλειδιά:** σχολικός εκφοβισμός, φαινόμενο, έρευνα, ορισμός, ερωτηματολόγιο, λεκτικός εκφοβισμός,

### Abstract

The purpose of our research is to study elementary school children in order to ascertain how many of them have been bullied, how many have witnessed other pupils being bullied, the way they reacted and the emotions that they felt in both cases. At last we wanted to find which form of bullying is most common. The method used in this study is a questionnaire that we gave to 60 children between 9-12 years old, residents of Artemis (Athens). It was made by us according to Olweus questionnaire. We had to shorten Olweus's questionnaire because we didn't have enough time. Therefore, we decided to use only 14 questions. The results of our

research have shown that most of the children between 9-12 years old (57%) have been bullied. According to the respondents the most frequent form is the verbal bullying, the second one is the social isolation, only 2 children have answered that they have been physically bullied. It was found that the majority of the children have witnessed other children being bullied. According to the results of our research most of the children to their parents and their teachers in order to inform them about the incident that they have suffered or witnessed. The rest of the research examines the emotions that the children have felt either as victims or witnesses.

**Keywords:** bullying, phenomenon, research, definition, questionnaire, verbal bullying



### Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....

#### Α΄ Θεωρητικό μέρος

**Κεφάλαιο 1:** Ορισμοί του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού.....

**Κεφάλαιο 2:** Τα είδη του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού-Χαρακτηριστικό θύτη-θύμα.....  
Χαρακτηριστικά παρατηρητή.....

**Κεφάλαιο 3:** Η επίδραση της κοινωνίας στην ανάπτυξη εκφοβιστικών συμπεριφορών.....

#### Β΄ Ερευνητικό μέρος

**Κεφάλαιο 4:** Σκοπός και μεθοδολογία της έρευνας...

-Σκοπός μελέτης

-Μεθοδολογία - δειγματοληψία

- Αναλυτικά αποτελέσματα
- Γραφήματα

## **Εισαγωγή**

Ο σχολικός εκφοβισμός - bullying είναι ένα φαινόμενο νεανικής παραβατικότητας, που εμφανίζεται σε πολλές χώρες του κόσμου και αναφέρεται στη χρήση βίας μεταξύ μαθητών ή συνομήλικων παιδιών.

Ο εκφοβισμός(το bullying)αποτελεί μία μορφή βίας μεταξύ παιδιών/εφήβων και εμφανίζεται τόσο στο σχολικό περιβάλλον, όσο και στο εσωτερικό της κοινότητας (γειτονιά), αλλά ορισμένες φορές ακόμα και στο οικογενειακό περιβάλλον.Τις περισσότερες φορές τα περιστατικά bullying εμφανίζονται κατά την απουσία ενηλίκων,αν και έχουν παρατηρηθεί περιπτώσεις όπου ενήλικοι είναι παρόντες,αλλά αδυνατούν να παρέμβουν.

Το bullying έχει χαρακτηριστεί ως αναπόσπαστο μέρος της ανάπτυξης των παιδιών. Το φαινόμενο

αυτό περιλαμβάνει πράξεις παρενόχλησης ή/ και εκφοβισμού και αφορά σε συγκεκριμένα είδη επιθέσεων,που χαρακτηρίζονται από το στοιχείο της σκοπιμότητας,περιλαμβάνεισωματικές,λεκτικές ή ψυχολογικές απειλές και έχει ως σκοπό να βλάψει ή να διαταράξει.Ο εκφοβισμός μπορεί να θεωρηθεί ως κοινωνικό φαινόμενο που περιλαμβάνει

μία άνιση σχέση εξουσίας,είτε πραγματική είτε υποτιθέμενη, μεταξύ του δράστη ή των δραστών

και του θύματος και συχνά συνδέεται με την ιεραρχία μίας ομάδας και τις συμπεριφορές που αναπτύσσονται σε αυτή.( Nansel TR, Overpeck MD, Pilla R, Ruan WJ, Simons-Morton B, Scheidt PC. Bullying behaviors among US youth – prevalence and association with psychosocial adjustment. JAMA 2001; 285:2094-2100 και Pearce, J. Practical approaches to reduce the impact of bullying. Arch Dis Child 1998;79:528-531(Dec))

Αν και το φαινόμενο αυτό υπήρχε πάντα, το ενδιαφέρον των ερευνών ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια το καθιστούν ένα από τα σημαντικότερα και πιο πολυσυζητημένα κοινωνικά φαινόμενα.Η παρούσα εργασία απαρτίζεται από δύο κυρίως μέρη: το θεωρητικό και το ερευνητικό. Το θεωρητικό μέρος της εργασίας μας αποτελείται από τρία κεφάλαια,όπου γίνεται αναφορά στον ορισμό του σχολικού εκφοβισμού,στις μορφές του,στα χαρακτηριστικά θύτη-θύμα και στο ρόλο της κοινωνίας.

Στη συνέχεια ακολουθεί το ερευνητικό μέρος. Η έρευνα μας διεξήχθη σε παιδιά ηλικίας 8-13 ετών με στόχο τη διερεύνηση του τρόπου που τα ίδια βιώνουν το φαινόμενο αυτό από τη μεριά του θύματος και του παρατηρητή.

## **Α' μέρος: Θεωρητικό**

### **Κεφάλαιο 1**

#### **Ορισμοί του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού**

Το φαινόμενο του εκφοβισμού ή θυματοποίησης αποτελεί μορφή επιθετικής συμπεριφοράς που εμφανίζεται κυρίως στη σχολική πραγματικότητα, αλλά και όχι μόνο σε αυτή, με σοβαρές επιπτώσεις για τη διαδικασία της μάθησης και την ψυχοσυναισθηματική εξέλιξη του αναπτυσσόμενου ατόμου. Συγκεκριμένα, ο σχολικός εκφοβισμός ή θυματοποίηση είναι η επανειλημμένη και για αρκετό χρονικό διάστημα έκθεση του μαθητή σε αρνητικές πράξεις άλλου ή άλλων μαθητών, που εκδηλώνονται ως μορφές βίας ή επιθετικής συμπεριφοράς (Olweus, 1991). Η σχολική βία είναι, ακόμη, αναπόσπαστο κομμάτι της βίας και της παραβατικότητας που εμφανίζεται στην κοινωνία, του ευρύτερου περιβάλλοντος που την τρέφει, των αξιών, των θεσμών, της πολιτισμικής και πολιτικής ιστορίας του τόπου και των ανθρώπων. Το θύμα και ο θύτης είναι άνθρωποι από την κοινωνία στην οποία βρίσκεται το σχολείο. Η στάση τους και η συμπεριφορά τους αντανάκλα και αναπαράγει ό,τι το οικογενειακό, σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον καλλιεργεί. Οι ορισμοί της σχολικής βίας και του εκφοβισμού (bullying) δεν είναι απόλυτοι αλλά μπορούν να επηρεαστούν από το πολιτισμικό πλαίσιο και τις εκάστοτε ιστορικές κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες. Το bullying είναι ο όρος που χρησιμοποιείται για όλες τις βαθμίδες της σχολικής εκπαίδευσης από τους Βρετανούς, Ολλανδούς και Σκανδιναβούς και είναι συνυφασμένος με την κοροϊδία, το πείραγμα και τον αστεϊσμό. Ο όρος σχολική βία χρησιμοποιείται από τους υπόλοιπους Ευρωπαίους (Σώκου Κ, 2003). Ένας εξίσου ενδιαφέρον ορισμός είναι εκείνος που αναφέρει ότι ο σχολικός εκφοβισμός-bullying είναι η κύρια μορφή με την οποία εμφανίζεται η σχολική βία και αποτελεί εσκεμμένη πράξη, που αποσκοπεί στην πρόκληση σωματικού ή ψυχικού πόνου και στην υποταγή του θύματος (Παπάνης Ε, 2008)

Ανάλογος είναι και ο ορισμός που διατυπώνει ο Farrington και προσδίδει στο φαινόμενο του bullying τα παρακάτω χαρακτηριστικά :

- 1) φυσική, λεκτική ή ψυχολογική επίθεση ή προσβολή,
- 2) πρόθεση να προκαλέσει Φόβο, ανησυχία ή πόνο στο θύμα,
- 3) περιλαμβάνει ανισορροπία ισχύος με το δυνατότερο παιδί να πιέζει το αδύναμο,
- 4) επαναλαμβάνεται από τα ίδια παιδιά για μεγάλη χρονική περίοδο. (Farrington, D.P. (1993). Understanding and preventing bullying. In M. Tonny and N. Morris (Eds). Crime and Justice, Vol 17, Chicago: University of Chicago Press. Τη σχέση εξουσίας ανάμεσα σε θύμα και δράστη τονίζει και ο Smith ο οποίος και δίνει ένα σύντομο και ουσιαστικό ορισμό του φαινομένου, το οποίο αντιμετωπίζεται γενικά ως "η συστηματική κατάχρηση εξουσίας/ δύναμης" (Smith, PK & Sharp, S (eds) 1994, School bullying: Insights and Perspectives, Routledge, London.) Οι Tattum και Tattum (1992) προτείνουν τον παρακάτω ορισμό: "ο εκφοβισμός είναι η εκούσια και συνειδητή επιθυμία να προκληθεί βλάβη σε κάποιο άτομο και να του προκαλέσουν αισθήματα πίεσης και στρες. Όποιος επιθυμεί να βλάψει κάποιον και έχει συνείδηση της βλάβης που επιθυμεί να προκαλέσει χαρακτηρίζεται ως δράστης bullying "bully", δηλαδή νταής. ( Tattum, D and Tattum, E. (1992) Social Education and Personal Development. London, : David Fulton.) Ο Rigby ορίζει το bullying ως σκληρή και επαναλαμβανόμενη καταπίεση, φυσικής ή ψυχολογικής φύσης, από τον ισχυρό προς τον ανίσχυρο χωρίς καμία αιτιολογία. ( Rigby, K. (1996). Bullying in schools: And what to do about it. Melbourne: Acer.)

## Κεφάλαιο 2:

- Τα είδη του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού

Το bullying περιλαμβάνει πράξεις παρενόχλησης ή/και εκφοβισμού και αφορά σε συγκεκριμένα είδη επιθέσεων, που χαρακτηρίζονται από το στοιχείο της σκοπιμότητας, περιλαμβάνει σωματικές, λεκτικές ή ψυχολογικές απειλές και έχει ως σκοπό να βλάψει ή να διαταράξει. Ο εκφοβισμός μπορεί να θεωρηθεί ως κοινωνικό φαινόμενο που περιλαμβάνει μία άνιση σχέση εξουσίας, είτε πραγματική είτε υποτιθέμενη, μεταξύ του δράστη ή των δραστών και του θύματος και συχνά συνδέεται με την ιεραρχία μίας ομάδας και τις συμπεριφορές που αναπτύσσονται σε αυτή (Nansel TR, Overpeck MD, Pilla R, Ruan WJ, Simons-Morton B, Scheidt PC. Bullying behaviors among US youth – prevalence and association with psychosocial adjustment. JAMA 2001; 285:2094-2100 και Pearce. Practical approaches to reduce the impact of bullying. Arch Dis Child 1998;79:528-531(Dec) Ο σχολικός εκφοβισμός, λοιπόν, ως ένα πολυδιάστατο φαινόμενο μπορεί να λάβει διάφορες μορφές, άμεσες ή έμμεσες. Στις μορφές αυτές συμπεριλαμβάνονται η σωματική, λεκτική ή συναισθηματική επίθεση αλλά και ο σεξουαλικός ή ηλεκτρονικός εκφοβισμός- cyber bullying.

### Μορφές εκφοβισμού



- Η Σωματική μορφή του σχολικού εκφοβισμού

Η σωματική μορφή του σχολικού εκφοβισμού θεωρείται μία από τις συχνότερες εκδηλώσεις του ανάμεσα στα παιδιά. Έχει διαπιστωθεί ότι τα παιδιά στις πιο μικρές ηλικίες ασκούν σε μεγαλύτερο ποσοστό σωματικό εκφοβισμό, ενώ όσο αυξάνει η

ηλικία τους, τόσο αυτός μειώνεται. Ακόμη, είναι το είδος που τα αγόρια συχνότερα επιλέγουν να χρησιμοποιήσουν σε σύγκριση με τα κορίτσια. Επιπλέον, η φυσική μορφή του φαινομένου, όπως διαφορετικά ονομάζεται η σωματική εκδήλωση του εκφοβισμού, περιλαμβάνει το φυσικό τραυματισμό ή απειλή τραυματισμού προς κάποιον. Ο σωματικός εκφοβισμός δυστυχώς συμβαίνει αρκετά συχνά στα σχολεία ευρωπαϊκών χωρών και είναι η πραγματική πράξη της βλάβης ενός συνομήλικου. Μπορεί να εκδηλωθεί με φυσικά μέσα που είναι τα χτυπήματα, οι κλωτσιές, οι σπρωξιές ή οποιαδήποτε άλλη μορφή ανεπιθύμητης και ανάρμοστης σωματικής επαφής μεταξύ του ατόμου που χρησιμοποιεί την ισχύ του για να βλάψει (bully) και του θύματος. Στην Ελλάδα, σύμφωνα με έρευνα του Ε.Κ.Κ.Ε. (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών), έχει διαπιστωθεί ότι το 37% των μαθητών Δημοτικού στην Αθήνα δήλωσαν ότι έχουν υποστεί σωματική βία και το 13% των παιδιών ομολογούν ότι έχουν διαπράξει τέτοιες ενέργειες.

- ***Η λεκτική μορφή του σχολικού εκφοβισμού***

Ο λεκτικός εκφοβισμός αποτελεί την πιο συχνή μορφή του bullying και είναι πολύ σύνθητες σε παιδιά ηλικίας από εννέα έως δεκατριών ετών (Welford, H. 2008), ενώ υπερέρχει στην έκτη τάξη (Τζιόγκουρος, Χ. 2009). Είναι η πιο επικίνδυνη και μακράς διάρκειας μορφή bullying. Στο στόχαστρο μπαίνει η εμφάνιση, η σεξουαλικότητα, η κοινωνική θέση και ό, τι μπορεί να θεωρηθεί από τον μαθητή- νταή «κουσούρι». Οι προσβλητικές λέξεις εκτοξεύονται σαν μαχαίρια, που δημιουργούν «πληγές» χωρίς να φαίνονται. Και γι' αυτό, επειδή δεν υπάρχουν αποδεικτικά στοιχεία, το πείραγμα είναι η προσφιλή μέθοδος των μικρών νταήδων (Louwes, J. 2009). Πρέπει να αναφερθεί ότι ο λεκτικός εκφοβισμός συχνά υποσκάπτει την αυτοπεποίθηση του παιδιού που τον βιώνει, το θύμα χάνει την εμπιστοσύνη του προς τους άλλους και δυσκολεύεται να δημιουργήσει φίλιες. Χαρακτηριστικό στοιχείο αυτής της μορφής bullying, το οποίο θεωρείται ενδιαφέρον να αναφερθεί στο σημείο αυτό, είναι το γεγονός ότι συχνά μπορεί να εκδηλωθεί χωρίς ιδιαίτερη σκέψη από τους θύτες. Οι λέξεις εκφράζονται με τέτοιο τρόπο που δεν δείχνουν κανένα ίχνος σεβασμού προς το άτομο που θυματοποιείται (Clarke, M.J. 2007).

- ***Η συναισθηματική μορφή του σχολικού εκφοβισμού***

Αυτή η μορφή του εκφοβισμού, η οποία ορίζεται και ως ψυχολογική φαίνεται να είναι ένας πολύ «επιδέξιος» και «διακριτικός» τρόπος να εκφοβίσει κάποιος μαθητής έναν άλλο, σε σύγκριση με το σωματικό ή/ και το λεκτικό εκφοβισμό (www.educationfamilies.com. 2006). Σημαντικό στοιχείο σχετικά με αυτή τη μορφή bullying είναι το γεγονός ότι συναντάται πιο συχνά μεταξύ των κοριτσιών παρά ανάμεσα στα αγόρια, παρ' όλο που και αυτά κάποιες φορές μπορεί να τη χρησιμοποιήσουν (Alward, M. 2005). Το κύριο χαρακτηριστικό της συνδέεται με τη δημιουργία ενός κλίματος φόβου για το μαθητή ή τη μαθήτριά - θύμα<sup>97</sup>, με οποιαδήποτε πράξη που προκαλεί στο θύμα ψυχολογικό πόνο<sup>98</sup>. Πιο συγκεκριμένα, οι τρόποι με τους οποίους η συναισθηματική μορφή εκδηλώνεται είναι η αποφυγή συνομηλίκων, η σκόπιμη απομόνωση του μαθητή- θύματος, όπως για παράδειγμα από το παιχνίδι ή τις συζητήσεις, η διάδοση άσχημων φημών ή ψεμάτων με απώτερο σκοπό τον εξοστρακισμό του. Ακόμη, οι απειλές<sup>99</sup> που αποτελούν εκδηλώσεις του λεκτικού εκφοβισμού, είναι δυνατόν να οδηγήσουν σε συναισθηματική επιθετικότητα.

- ***Η σεξουαλική μορφή του σχολικού εκφοβισμού***

Η συγκεκριμένη μορφή εκφοβισμού περιλαμβάνει ανεπιθύμητο άγγιγμα, απειλές, λεκτική παρενόχληση, προσβλητικά γράμματα και εικόνες αλλά και προσβλητικά μηνύματα με πονηρό περιεχόμενο χωρίς τη θέληση του παιδιού στο οποίο απευθύνονται. Όσον αφορά στη χρήση υβριστικών σεξουαλικών παρατσουκλιών και το ψηλάφισμα, και αυτές οι μορφές αποτελούν εξίσου σοβαρές εκδηλώσεις του σεξουαλικού εκφοβισμού που εμφανίζεται στο σχολικό χώρο. Κοινό, ωστόσο, χαρακτηριστικό όλων των προαναφερθέντων μορφών είναι το γεγονός ότι οι μαθητές εξαναγκάζονται σε μια σεξουαλική πράξη για την οποία δεν αισθάνονται καθόλου άνετα. Ακόμη είναι πολύ δύσκολο να μιλήσουν γι' αυτή και να γνωστοποιήσουν ότι τους συνέβη. Την κατάσταση αυτή τη βιώνουν σε μεγαλύτερη συχνότητα τα κορίτσια, τα οποία φαίνεται να επηρεάζονται περισσότερο από την σεξουαλική παρενόχληση. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα κορίτσια, σε αντίθεση με τα αγόρια, να υποφέρουν από χαμηλότερο αυτοσεβασμό, φτωχότερη πνευματική και φυσική υγεία και περισσότερα τραυματικά συμπτώματα καθώς σκέψεις και συναισθήματα αναδύονται από εμπειρίες στις οποίες έχουν βιώσει έντονο άγχος (Gruber, J. & Fineran, S. 2008)

- ***Η Ηλεκτρονική μορφή του σχολικού εκφοβισμού***

Ο εκφοβισμός αυτός περιλαμβάνει τη χρήση ηλεκτρονικών μέσων, όπως κινητά τηλέφωνα, internet, e-mails κτλ., για την ανάρτηση και διακίνηση προσβλητικών για το θύμα κειμένων, φωτογραφιών ή βίντεο. Παρά το γεγονός ότι έχει πραγματοποιηθεί ελάχιστη έρευνα μέχρι τώρα σχετικά με το cyberbullying ανάμεσα στα παιδιά και τους νέους, η διαθέσιμη έρευνα και εμπειρία αναφέρει ότι ίσως διαφέρει από τις περισσότερες «παραδοσιακές» μορφές του bullying σχετικά με έναν αριθμό χαρακτηριστικών. Τα χαρακτηριστικά αυτά περιλαμβάνουν το γεγονός ότι μπορεί να λάβει χώρα οποιαδήποτε στιγμή κατά τη διάρκεια της ημέρας και της νύχτας, τα μηνύματα και οι εικόνες μπορούν να μεταδοθούν γρήγορα σ' ένα τεράστιο κοινό και τα παιδιά μπορούν να παραμείνουν ανώνυμα όταν εκφοβίζουν ηλεκτρονικά, κάτι το οποίο καθιστά δύσκολο - και κάποιες φορές αδύνατο να τα ανακαλύψουν.

- ***Χαρακτηριστικά θύτη-θύματος***

Στις περισσότερες μελέτες, οι **δράστες/θύτες** σχολικού εκφοβισμού αναφέρονται ως επιθετικοί, σκληροί, με υψηλή αυτοπεποίθηση, παρορμητικοί χωρίς αισθήματα συμπόνιας και ενσυναίσθησης προς τα θύματά τους, ενώ οι σχολικές τους επιδόσεις παρουσιάζονται συνήθως χαμηλές, κάτω του μέσου όρου (Olweus, 1994). Συχνά, δίνεται έμφαση στη μυϊκή δύναμη που διαθέτουν η οποία και τους επιτρέπει να υπερτερούν σε επίπεδο φυσικής δύναμης έναντι των θυμάτων τους, καθώς και στην αποδοχή τους ως ιδιαίτερα δημοφιλή άτομα μεταξύ των συμμαθητών τους. Ταυτόχρονα, παρουσιάζουν έντονα προβλήματα συμπεριφοράς και σε άλλα ε

πίπεδα,πέραν της επιθετικότητας,που σχετίζονται με αδυναμία ομαλής δραστηριοποίησης και συνεργασίας στην ομάδα των συνομηλίκων, καθώς και υπερδραστηριότητα και νευρικότητα στις σχέσεις τους με τους άλλους(6 Wolke D., Woods S., Bloomfield L. and Karstadt L., 2000, «The association between direct and relational bullying and behaviour problems among primary school children», Journal of Child Psychology and Psychiatry, 41(8), ΰ. 989-1002). Επιπρόσθετα είναι συχνά ανυπάκουοι, προκλητικοί ή εναντιώνονται στους ενηλίκους και έχουν αναπτύξει ένα βαθμό εχθρότητας προς το περιβάλλον τους και κυρίως απέναντι στους γονείς και τους εκπαιδευτικούς.Χαρακτηριστικό τους είναι ακόμα, η αντικοινωνική συμπεριφορά και σε σχολικό επίπεδο η τάση να παραβαίνουν τους σχολικούς κανόνες,με το να απουσιάζουν να δυσκολεύονται να προσαρμοστούν και να παρουσιάζουν μαθησιακές δυσκολίες

Από την άλλη μεριά, τα **θύματα** των εκφοβιστικών εκδηλώσεων χαρακτηρίζονται από περισσότερο άγχος και ανασφάλεια από τους άλλους μαθητές ενώ συνήθως σκιαγραφούνται ως προσεκτικοί, ήσυχοι και ευαίσθητοι, με εσωστρεφή προσωπικότητα και ελάχιστους ή καθόλου φίλους.( Ασημακόπουλος, Χ., Χατζηπέμος, Θ., Σουμάκη, Ε., Διαρεμέ, Σ., Γιαννακοπούλου, Δ. & Τσιάντης,Γ. 2008: 97)Η μη δυναμικότητα όπως επίσης και η μοναχικότητα που τα διακρίνει, αποτελούν χαρακτηριστικά τους( Χαντζή, Χ. Χουντουμάδη, Α. & Πατεράκη, Λ. 2000: 99). Το κυριότερο, όμως, χαρακτηριστικό τους είναι η σωματική ή ψυχολογική αδυναμία τους σε σύγκριση με τους συνομηλίκους τους ενώ άλλα εξωτερικά χαρακτηριστικά τους, όπως είναι το βάρος, το ντύσιμο ή το ότι φορούν γυαλιά φαίνεται να μην είναι σημαντικοί παράγοντες ώστε να συσχετιστούν με την θυματοποίηση.Εκτός από την κοινωνική απομόνωση, τα θύματα του εκφοβισμού βιώνουν ανασφάλεια στο σχολείο,συχνά υστερούν σε κοινωνικές δεξιότητες έχουν μειωμένη αυτοπεποίθηση και χαμηλή αυτοεικόνα. Σύμφωνα με έρευνα των Cullingford και Brown (1995),ένα μεγάλο μέρος των θυμάτων σχολικού εκφοβισμού εμφάνιζε κάποιο χαρακτηριστικό, το οποίο δεν ήταν απαραίτητα έντονο,αλλά ικανό, ώστε να τους διαφοροποιεί από το σύνολο των μαθητών και να τους απομακρύνει από τα αποδεκτά κοινωνικά πρότυπα της ομάδας των ομοτίμων.Η απόκλιση αυτή, μεγαλύτερη ή μικρότερη, απο το μέσο αποδεκτό όρο,αποτελεί και τη βασική αιτία για την οποία κάποιοι μαθητές με ανεπτυγμένη μαθητική κουλτούρα,παιδιά με διαφορετική εθνικότητα, πολιτισμικά χαρακτηριστικά ή παιδιά με κάποια μορφή αναπηρίας γίνονται θύματα τέτοιων συμπεριφορών.Τα θύματα εκφοβισμού σπάνια υπερασπίζονται τον εαυτό τους ή αντεπιτίθενται στους δράστες. Τις περισσότερες φορές,αντιδρούν στη θυματοποίησή τους με απόσυρση, κλάμα ή θυμό.Οι μαθητές αυτοί διακατέχονται σε μεγαλύτερο βαθμό από τους συμμαθητές τους με άγχος και ανασφάλεια και αναπτύσσουν εσω στρεφή προσωπικότητα, ενώ έχουν ελάχιστους ή και καθόλου φίλους. Τα θύματα σχολικού εκφοβισμού,ακόμα και αν στη μετέπειτα σχολικήζωή τους ή μετά το πέρας αυτής καταφέρουν να ξεπεράσουν και να αντιμετωπίσουν τη θυματοποίησή τους,συνοδεύονται από αρνητικά συναισθήματα και εμπειρίες που ενδέχεται να διαρκέσουν για ένα μεγάλο μέρος ή και για όλη της ενήλικη ζω ή τους.

- **Τα χαρακτηριστικά του παρατηρητή**

Οι παρατηρητές (bystanders) αποτελούν ένα ακόμα ρόλο που μπορεί να αναλάβουν οι μαθητές μέσα στο σχολικό περιβάλλον σε περιπτώσεις εκδήλωσης φαινομένων εκφοβισμού. Είναι οι μαθητές που επίσης επηρεάζονται από τον εκφοβισμό. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με έρευνα οι παρατηρητές είναι παρόντες στο 85% των περιπτώσεων όπου ο εκφοβισμός λαμβάνει χώρα.

Τα συναισθήματα που πολύ συχνά βιώνουν αφορούν το φόβο τους μήπως πληγωθούν και οι ίδιοι, μήπως γίνουν και οι ίδιοι οι επόμενοι στόχοι του θύτη και μήπως κάνουν κάτι που θα χειροτερέψει την κατάσταση αποτελεσματικά, συνήθως παραμένουν απλοί παρατηρητές παρακολουθώντας τις πράξεις του εκφοβισμού ενώ σπάνια συμμετέχουν ή παρεμβαίνουν ενεργά βοηθώντας τα θύματα (Τσίτουρα, Σ. 2006).

Ενδιαφέρουσα είναι η διαπίστωση σύμφωνα με την οποία όσο περισσότερο οι παρατηρητές είναι παρόντες στις εκφοβιστικές πράξεις τόσο μεγαλύτερη είναι η διάρκεια αυτών ωστόσο, όταν οι μαθητές που παρακολουθούν εξέφρασαν την αποδοκιμασία τους για τα εκφοβιστικά συμβάντα, οι πιθανότητες αυτά να σταματήσουν, ξεπέρασαν το 50% των πιθανοτήτων (Rigby, K. 2008:44-5).

### Κεφάλαιο 3

#### **Η επίδραση της κοινωνίας στην ανάπτυξη εκφοβιστικών συμπεριφορών**

Η βία των μαθητών δεν είναι ένα μονοδιάστατο φαινόμενο που σχετίζεται μόνο με την ανεπάρκεια του εκπαιδευτικού συστήματος και την ενδεχόμενη ενδοοικογενειακή αποξένωση. Οι αιτίες της μπορούν να εντοπιστούν ακόμη και στις απρόσωπες σχέσεις της γειτονιάς, το έλλειμμα φυσικού και κοινωνικού ζωτικού χώρου, τη μαζική προβολή και ηρωοποίηση της βίας, την αύξηση της φτώχειας, της εγκληματικότητας και του κοινωνικού ρατσισμού. Σε επίπεδο κοινωνικό είναι δυνατόν το παιδί να βιώσει την κοινωνία ως ένα ολόκληρο σύστημα πιέσεων. Πρόκειται για πιέσεις κάθε είδους οι οποίες μπορεί να προκαλέσουν εξέγερση εκ μέρους του παιδιού. Στην περίπτωση αυτή μιλάμε για τη κοινωνική βία που ενδεχομένως αποτελεί γενεσιουργό παράγοντα για «βίαιες απαντήσεις». Οι νέοι ζουν με την αίσθηση ότι τους μεταδίδεται άγχος για το μέλλον, φόβο για την ανεργία, στοιχεία που αρχίζουν να συνδέουν τη μία γενιά με την επόμενη. Πράγματι, στις μέρες μας κάνουμε όλο και πιο συχνά λόγο για «άνεργους δεύτερης γενιάς» και για φόβο που στιγματίζει ένα αδιέξοδο μέλλον. Η παιδική επιθετικότητα θεωρείται, παράλληλα, ότι είναι η αντανάκλαση της βίας που χαρακτηρίζει τη σημερινή κοινωνία. Η βία πολλές φορές είναι κραυγή και έκκληση που κρύβει πόνο και απογοήτευση. Πολλοί ψυχολόγοι, μάλιστα, θεωρούν ότι η επιθετική συμπεριφορά είναι κάτι σαν «ευλογία» γιατί είναι ένα σύμπτωμα που μας δείχνει ότι τα παιδιά δηλώνουν με έναν παθολογικό, έστω, τρόπο ένα τους πρόβλημα. Υπάρχουν πολλά στοιχεία τα οποία ενδέχεται να οδηγήσουν τα παιδιά- και τους νέους- να αναζητήσουν παρηγοριά σε βίαιες στάσεις. Αυτό συμβαίνει διότι το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζουν συνιστά μια μόνιμη επίθεση και αναγκάζονται να προσαρμοστούν σε αυτό, με αποτέλεσμα να υιοθετούν μία συμπεριφορά όπου «η άμυνα είναι η καλύτερη επίθεση». Έτσι, δεν θα πρέπει να εξετάσουμε το μαθητικό εκφοβισμό μεμονωμένα και ανεξάρτητα από τον κοινωνικό περίγυρο του παιδιού.

Οιότι τα παιδιά αναπαράγουν τα κοινωνικά αδιέξοδα που βιώνουν μέσα στο ίδιο το σχολικό περιβάλλον.

## **Β' μέρος: Πρακτικό** **κεφάλαιο 4**

- **Σκοπός μελέτης**

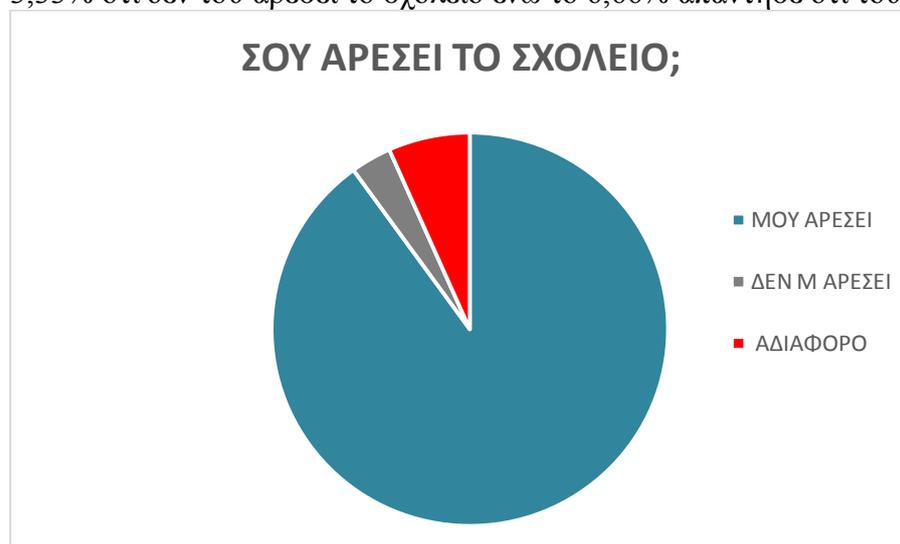
Κύριος σκοπός της παρούσας μελέτης αποτελεί η διερεύνηση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού. Πιο συγκεκριμένα ο κύριος άξονας της έρευνας είναι η συχνότητα με την οποία τα παιδιά έχουν πέσει θύμα σχολικού εκφοβισμού καθώς και το πόσο συχνά έχουν γίνει μάρτυρες ενός τέτοιου περιστατικού.

- **Μεθοδολογία-δειγματοληψία**

Το βασικό εργαλείο της έρευνας αποτέλεσε ερωτηματολόγιο 14 ερωτήσεων. Ο συνολικός αριθμός των ερωτηματολογίων που συμπληρώθηκαν ανέρχεται στα 60, τα οποία δόθηκαν σε παιδιά ηλικίας 9-12 σε περιοχή της ανατολικής Αττικής.

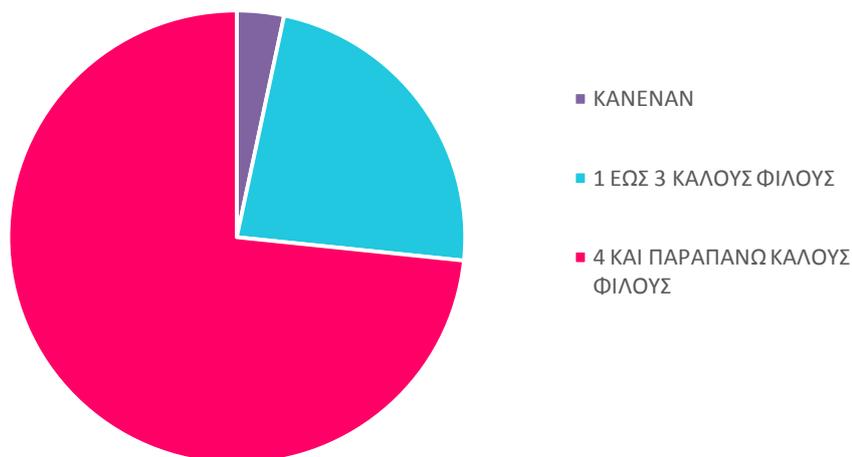
- **Παρουσίαση αποτελεσμάτων**

Στην ερώτηση 1 το 90% των μαθητών απάντησαν ότι του αρέσει το σχολείο. Το 3,33% ότι δεν του αρέσει το σχολείο ενώ το 6,66% απάντησε ότι του είναι αδιάφορο.



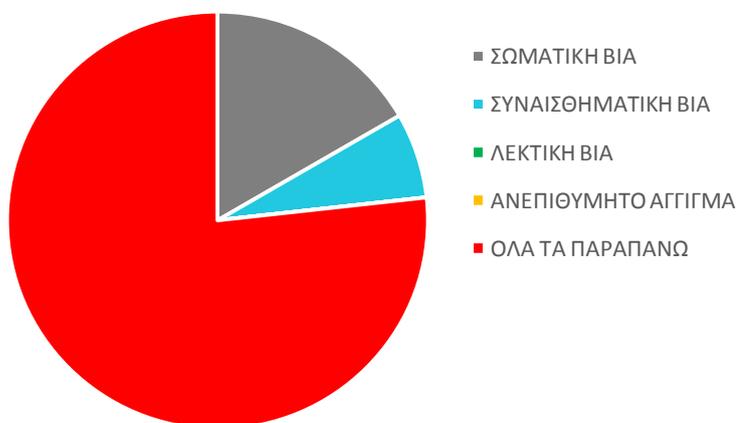
Στην ερώτηση 2 το 3,33% απάντησε ότι δεν έχει κανένα φίλο. Το 23,3% απάντησε ότι έχει 1-3 καλούς φίλους και το 73,3% απάντησε ότι έχει πάνω από 4 καλούς φίλους.

### ΠΟΣΟΥΣ ΚΑΛΟΥΣ ΦΙΛΟΥΣ ΕΧΕΙΣ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ ΣΟΥ;



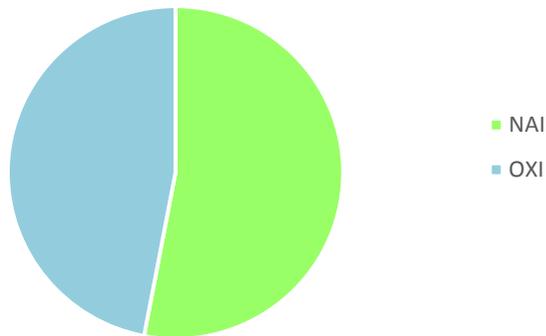
Στην ερώτηση 3 το 16,6% πιστεύει ότι είναι σωματική βία, το 6,6% συναισθηματική βία ενώ κανένα από τα παιδιά δεν θεωρεί ότι ο σχολικός εκφοβισμός είναι λεκτική βία ή ανεπιθύμητο άγγιγμα. Το 76,6% πιστεύει ότι όλα τα παραπάνω.

### ΤΙ ΝΟΜΙΖΕΙΣ ΟΤΙ ΕΙΝΑΙ Ο ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ;



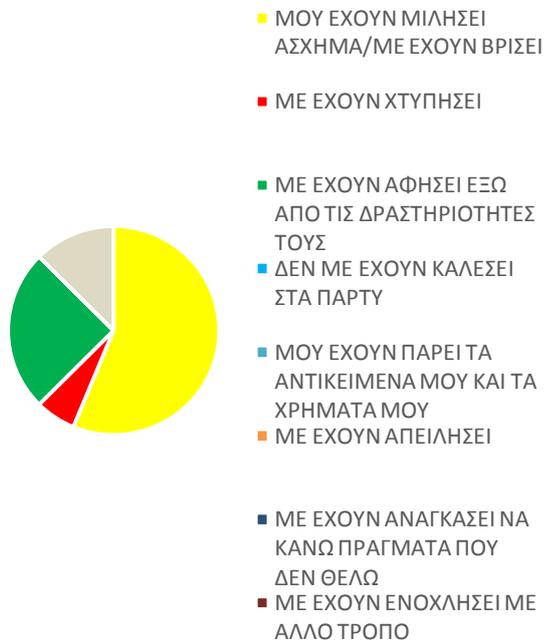
Στην ερώτηση 4 το 53% απάντησε ότι έχει πέσει θύμα εκφοβισμού ενώ το 47% έδωσε αρνητική απάντηση.

### ΣΟΥ ΕΧΕΙ ΣΥΜΒΕΙ ΚΑΤΙ ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΡΑΠΑΝΩ;

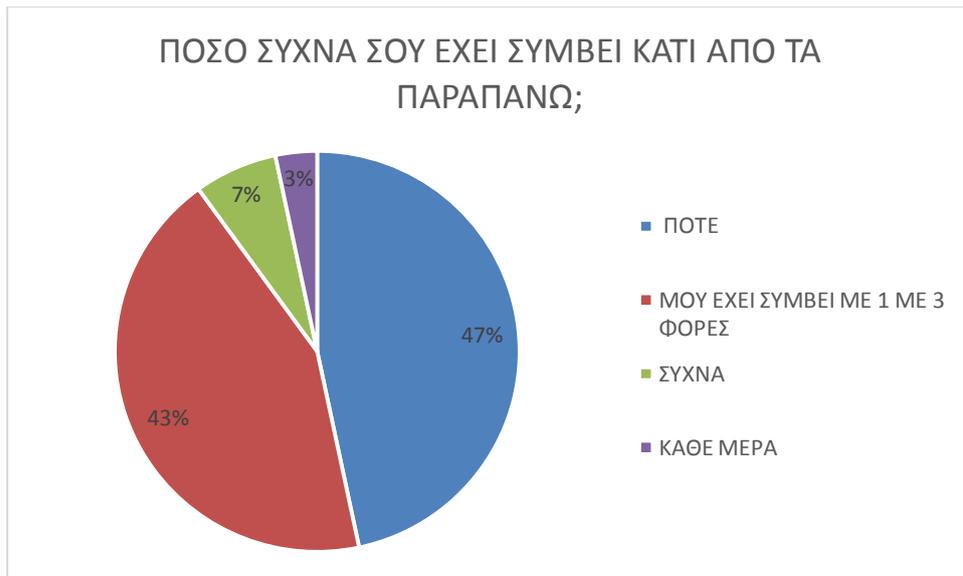


Στην ερώτηση 5 το 56,25% απάντησε ότι του έχουν μιλήσει άσχημα/το έχουν βρίσει. Το 6,25% ότι το έχουν χτυπήσει, το 25% ότι το έχουν αφήσει έξω από τις δραστηριότητες τους. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις (δεν με έχουν καλέσει σε πάρτυ, μου έχουν πάρει τα αντικείμενά μου, με έχουν απειλήσει, με έχουν αναγκάσει να κάνω πράγματα που δεν θέλω) ανταποκρίθηκαν αρνητικά. Ενώ τέλος το 12,5% απάντησε θετικά σε όλα τα παραπάνω.

## ΤΙ ΑΚΡΙΒΩΣ ΣΟΥ ΕΧΕΙ ΣΥΜΒΕΙ;



Στην ερώτηση 6 το 46,66% απάντησε ότι δεν έχει υποστεί ποτέ σχολικό εκφοβισμό. Το 43,33% ότι του έχει συμβεί 1-3 φορές, το 6,6% αποκρίθηκε ότι του συμβαίνει συχνά και τέλος το 3,3% ότι το βιώνει καθημερινά.



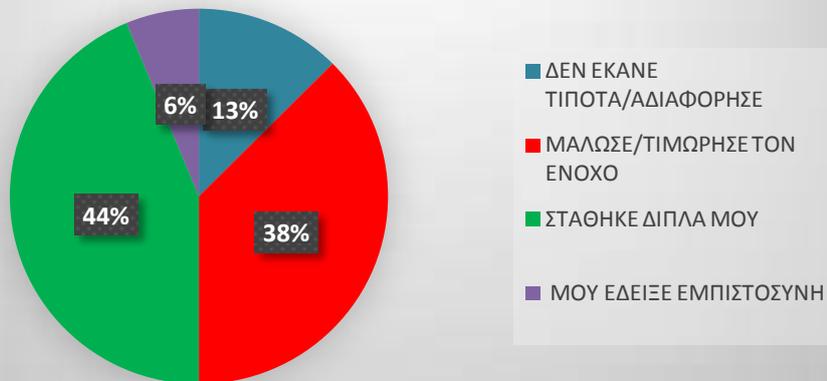
Στην ερώτηση 7 το 12,5% απάντησε ότι ένιωσε φόβο ως θύμα του σχολικού εκφοβισμού, το 43,75% ότι ένιωσε ταπείνωση, το 12,5% ένιωσε άγχος, επίσης το 12,5% αποκρίθηκε ότι ένιωσε μοναξιά και τέλος το 18,75% ότι αισθάνθηκε στεναχώρια.



Στην ερώτηση 8 η πλειοψηφία των παιδιών απάντησε ότι απευθύνθηκε στον δάσκαλο/-α του και στον γονέα του. Ένα μικρό ποσοστό το είπε στα αδέρφια του και στους φίλους του ενώ μόλις 2 παιδιά απάντησαν ότι δεν το είπαν σε κανέναν.

Στην ερώτηση 9 το 12,5% απάντησε ότι το άτομο στο οποίο απευθύνθηκε δεν έκανε τίποτα/αδιαφόρησε, το 37,5% ότι μάλωσε/τιμώρησε τον ένοχο. Το μεγαλύτερο ποσοστό 43,75% δήλωσε ότι το άτομο αυτό στάθηκε δίπλα του και τέλος το 6,25% ότι του έδειξε εμπιστοσύνη.

## ΠΩΣ ΑΝΤΕΔΡΑΣΕ ΤΟ ΑΤΟΜΟ ΠΟΥ ΑΠΕΥΘΥΝΘΗΚΕΣ;

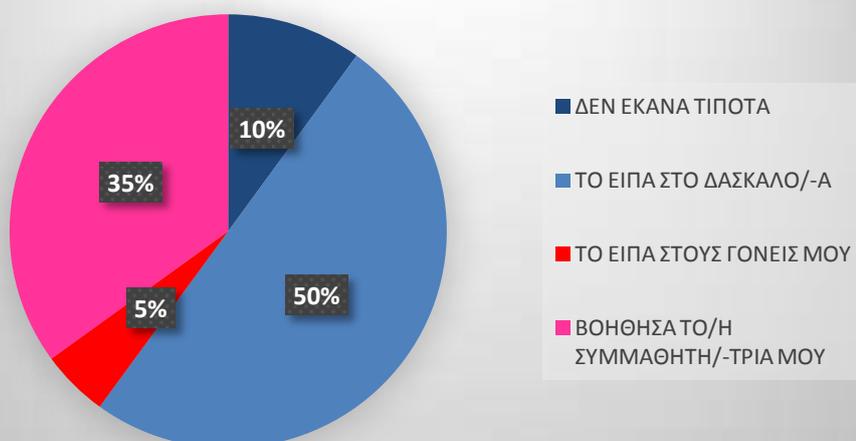


Στην ερώτηση 10 τα περισσότερα παιδιά απάντησαν ότι το άτομο στο οποίο απευθύνθηκαν αντέδρασε όπως το παιδί επιθυμούσε ενώ ένα μικρό ποσοστό είπε ότι θα ήθελε το άτομο αυτό να τιμωρούσε τον ένοχο.

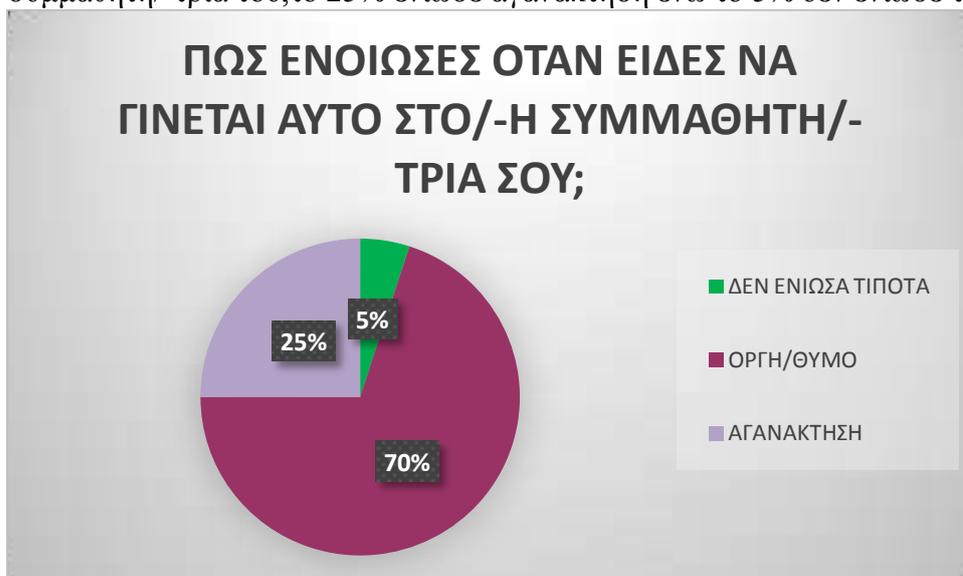
Στην ερώτηση 11 το 70% αποκρίθηκε θετικά στην ερώτηση αν έχει γίνει μάρτυρας σε περιστατικό σχολικού εκφοβισμού, ενώ το 30% απάντησε αρνητικά.

Στην ερώτηση 12 το 50% το είπε στο δάσκαλο/α του, το 35% βοήθησε το συμμαθητή/ριά του, το 10% δεν έκανε τίποτα, ενώ μόλις το 5% το είπε στους γονείς του.

## ΠΩΣ ΑΝΤΕΔΡΑΣΕΣ;



Στην ερώτηση 13 το 70% απάντησε ένωσε οργή μόλις είδε να γίνεται αυτό στο συμμαθητή/-τρια του,το 25% ένωσε αγανάκτηση ενώ το 5% δεν ένωσε τίποτα.



Στην 14 ερώτηση ζητήσαμε από τα παιδιά να μας αναπτύξουν τις δικές τους ιδέες για την αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού. Παρακάτω παραθέτονται οι μαρτυρίες ορισμένων παιδιών αυτολεξή

- **Ο σχολικός εκφοβισμός μέσα από τα μάτια των παιδιών**

<<Να έχουν όλοι φίλους όλους>>

Αγόρι,9 ετών

<< Όλοι ήμαστε ίδιοι απλώς έχουμε διαφορετικές συνήθειες>>

Κορίτσι,10 ετών

<<Κάποια παιδιά να μην κάνουν τους μάγκες>>

Κορίτσι,12 ετών

<<Πρέπει να υπάρχουν κανόνες στο σχολείο που να απαγορεύουν τη βία>>

Κορίτσι,9 ετών

<<Τα παιδιά που κάνουν το μπούλινγκ θα πρέπει να τα μάθουν οι γονείς του ή κάποιος ψυχολόγος να μην φέρονται έτσι,για να νιώσουν οτι δεν είναι μαγκιά αυτό που κάνουν>>

Αγόρι,12 ετών

<<Να ενημερωθεί η δασκάλα και ο διευθυντής.Επίσης να ενημερωθούν οι γονείς του παιδιού και να υπάρχει ψυχολογική υποστήριξη από ειδικούς>>

Αγόρι,9 ετών

<<Πιστεύω πως θα έπρεπε στα σχολεία να μιλήσει κάποιος ψυχολόγος και όπως και στο δίκιο μου σχολείο να φτιαχτεί μια ομάδα σχολικής διαμεσολάβησης για να λύνονται τα προβλήματα>> Αγόρι,12 ετών <<Εγώ πιστεύω οτι τα παιδιά που πέφτουν θύμα του μπουλινγκ να μην φοβούνται να μιλήσουν στους δασκάλους και τους γόνεις τους.Επίσης τα παιδιά που εκτελούν μπουλινγκ στα άλλα παιδιά να έχουν συνέπειες και στο σχολείο να έχουν μεγαλύτερη ενημέρωση.Προτείνω επίσης τα παιδιά θύμα να έχουν υποστήριξη από τους υπεύθυνους>>

Κορίτσι,10 ετών

<<Να συζητούν οι γονείς με τα παιδιά τους και να τα εμπιστεύονται.

Να γίνονται πιο δημιουργικά πράγματα στο σχολείο.

Να υπάρχουν ψυχολόγοι στο σχολείο.>>

Κορίτσι,11 ετών

<<Τα παιδιά πρέπει να μεγαλώνουν με αγάπη και σεβασμό>>

Αγόρι,9 ετών

